



راهنمای عملی اقدام پژوهی

(مبانی نظری و عملی)

مؤلف

قدرت عابدی

(مدرس دانشگاه فرهنگیان و پیام نور)

کمیته علمی

مجتبی عراقی ذوالیین

کاظم سالک فرامرزی

خسرو پرویز



وزارت آموزش و پرورش

۱۳۹۲

سرشناسه	: عابدی، قدرت، ۱۳۳۹ -
عنوان و نام پدیدآور	: راهنمای عملی اقدام پژوهی (مبانی نظری و عملی) / مولف قدرت عابدی؛ کمیته علمی مجتبی عراقی ذوالبیین، کاظم سالک فرامرزی، خسرو پرویز.
مشخصات نشر	: تهران: وراي دانش، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهري	: ۲۰۰ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۱۳۸-۰۲۰-۴
رخصیت فهرست نویسی	: فنی
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: تحقیق عملی در آموزش و پرورش
شناسه افزوده	: عراقی ذوالبیین، مجتبی
شناسه افزوده	: سالک فرامرزی، کاظم
شناسه افزوده	: پرویز، خسرو
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۲ ۷۵۷/۱۰۲۸/۲۲۱B
رده بندی دیویی	: ۳۷۰/۷۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۲۲۸۷۶۵

آدرس: تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، کوچه ی نوروز، پ ۲۸

فکس: ۰۲۱-۶۶۴۷۵۸۰۸

سامانه پیامکی: ۱۰۰۰۰۶۶۴۷۵۷۵۰
Site: www.varayedanesh.com

تلفن: (۱۰ خط) ۰۲۱-۶۶۴۷۵۷۵۰
اطلاع رسانی و فروش: ۰۲۱-۶۶۴۶۸۰۱۸
E-mail: vd_publisher@yahoo.com



عنوان: راهنمای عملی اقدام پژوهی

نویسنده: قدرت عابدی

کمیته علمی: مجتبی عراقی ذوالبیین، کاظم سالک فرامرزی، خسرو پرویز

ویراستار ادبی: عوض لطیفی

ناشر: وراي دانش

طراح جلد: بهزاد جان محمدی

نوبت چاپ: اول / پاییز ۹۲

لیتوگرافی / چاپ / صحافی: صاحب کوثر

شمارگان: ۲۰۰۰

بها: ۶۷۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۳۸-۰۲۰-۴

«حق چاپ محفوظ و در اختیار ناشر است»

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار.....	۵
مقدمه.....	۹
بخش اول: مبانی نظری اقدام پژوهی.....	۱۵
مقدمه.....	۱۶
تعریف اقدام پژوهی.....	۱۷
ماهیت اقدام پژوهی.....	۱۸
تاریخچه اقدام پژوهی.....	۲۰
اهمیت و ضرورت اقدام پژوهی.....	۲۲
وجه اشتراک اقدام پژوهی با پژوهش علمی دانشگاهی.....	۲۴
وجه افتراق اقدام پژوهی با پژوهش علمی دانشگاهی.....	۲۶
شرایط پژوهشگر برای انجام اقدام پژوهی.....	۲۹
بخش دوم: مبانی عملی اقدام پژوهی.....	۳۳
مقدمه.....	۳۴
آمادگی قبل از شروع اقدام پژوهی.....	۳۵
مراحل اقدام پژوهی.....	۳۶
مرحله اول: تشخیص و برنامه ریزی.....	۳۸
مرحله دوم: اقدام برای رفع مشکل (تغییر).....	۴۷
مرحله سوم: مشاهده میزان تغییرات انجام شده (ارزیابی).....	۴۹
مرحله چهارم: تجدید نظر و ارایه گزارش نهایی.....	۵۲
بخش سوم: شیوه نگارش آسان گزارش اقدام پژوهی.....	۵۹
مقدمه.....	۶۰

۶۰	شیوه‌ی نوشتن گزارش اقدام‌پژوهی
۶۴	راهنمای نوشتن فهرست مطالب
۷۳	بخش چهارم: نمونه‌های برتر اقدام‌پژوهی
۷۴	مقدمه
۷۶	چگونه می‌توانم دانش‌آموزان کلاس‌م را به درس مطالعات اجتماعی علاقه‌مند سازم؟
۱۲۱	نقد و بررسی
۱۲۳	چگونه توانستم ناتوانی در یادگیری فارسی (بخوانیم و بنویسیم) را در دانش‌آموزم بهبود ببخشم؟
۱۴۷	نقد و بررسی
۱۵۰	چگونه توانستم آموزگاران مدرسه‌م را با روش‌های نوین تدریس آشنا کنم؟
۱۶۴	نقد و بررسی
۱۶۶	چگونه توانستم لکنت زبان دانش‌آموز کلاس چهارم خود را تا حد زیادی برطرف کنم؟
۱۸۲	نقد و بررسی
۱۸۴	چگونه توانستم انگیزه‌ی یادگیری درس ریاضی و اعتماد به نفس دانش‌آموزم را بالا ببرم؟
۱۹۳	نقد و بررسی
۱۹۵	منابع

پیشگفتار

همه‌ی ما در حوزه‌ی شغلی و حرفه‌ای خود و در جریان فعالیت‌های آموزشی روزانه‌ی خود با مسائلی روبه‌رو می‌شویم و سؤالاتی برایمان ایجاد می‌شود که باید به آن‌ها پاسخ مناسب و درست داده و تصمیم‌های مناسبی بگیریم. روش‌های انتخابی انسان برای پاسخ‌دادن به سؤالات، متفاوت و گوناگون است. افراد متخصص در مقایسه با افراد غیرمتخصص برای فعالیت‌های خود برنامه‌ریزی می‌کنند و چون اطلاعات لازم را کسب کرده‌اند قادر به اتخاذ تصمیمات قابل قبولی هستند. اقدام‌پژوهی (پژوهش در عمل)^۱، یک روش تحقیق نظام‌مند، کارآمد^۲ و سازنده است که توانمندی‌های افراد را در طرح مسئله، جمع‌آوری اطلاعات، تجزیه و تحلیل، نتیجه‌گیری و تصمیم‌گیری مؤثر و سازنده برای رفع یا کاهش مشکل در حوزه‌ی شغلی و حرفه‌ای افزایش می‌دهد.

اقدام‌پژوهی در آموزش و پرورش از اهمیت و جایگاه بسیار بالایی برخوردار بوده و در شناسایی و درک مسائل آموزش و پرورش و حل آن‌ها، توسط اقدام‌پژوه و به ویژه معلم پژوهنده^۳ در محدوده‌های مدرسه و کلاس درس به کار گرفته می‌شود. اقدام‌پژوهی در مقایسه با پژوهش‌های علمی دانشگاهی، یک روش آسان، سراسر، سریع، و مناسب‌تر برای اقدام‌پژوهان، معلمان پژوهنده و سایر علاقه‌مندان به درک و حل مسائل آموزش و پرورش است. زیرا

۱ - action research

۲ - systematic

۳ - effective

۴ - teacher Rresearcher

اقدام پژوهی با روش های تحقیق دانشگاهی تفاوت هایی دارد که آن را از سایر روش های تحقیق متمایز کرده و منحصر به فرد می سازد.

آشنایی و تسلط افراد بر مهارت اقدام پژوهی باعث می شود که آنان در مواجهه با مسایل و مشکلات مربوط به حوزه ی کاری خود، به ویژه در آموزش و پرورش و محدوده های مدرسه و کلاس درس بتوانند برای یک اقدام بهینه برنامه ریزی کرده و طرح عمل برنامه ریزی شده ی خود را به عنوان یک اقدام و راه حل جدید برای رفع یا کاهش مشکل و ایجاد تغییرات مطلوب اجرا نمایند. بی تردید، مطالعه ی منابع و کتاب های مربوط به اقدام پژوهی به اهل «پژوهش در عمل» کمک می کند تا با اقدام پژوهی و مراحل و چرخه ی آن بیشتر آشنا شده و همچنین برای انجام «پژوهش در عمل» و گزارش نویسی نتایج اقدام پژوهی مهارت لازم را کسب کنند.

تاکنون کتاب های زیادی در زمینه ی اقدام پژوهی یا «پژوهش در عمل» در کشور عزیزمان به نگارش درآمده است. برخی از این کتاب ها، برای مدرّسان یا آموزندگان در حوزه ی اقدام پژوهی منابع ارزشمندی به شمار می آیند. با این همه، در ارتباط خود با مدرّسان اقدام پژوهی و همچنین معلمان علاقه مند به انجام اقدام پژوهی، و در کلاس های تدریس و آموزش اقدام پژوهی معلمان و معلمان پژوهنده، متوجه این واقعیت شدم که اغلب آنان نیاز به یک منبع راهنمای آسان، سرراست و درعین حال جامع و عملی در زمینه ی اقدام پژوهی دارند. همچنین دریافتیم که در بسیاری از موارد علت عدم تمایل معلمان به انجام اقدام پژوهی، به پیچیدگی و دشواری منابع در این زمینه مربوط می شود. این امر، دلیل اصلی انگیزه ی مؤلف در تألیف اثر حاضر است. در این کتاب سعی شده است تا مفاهیم مربوط به این حوزه، به طور آسان و صریح بیان شده و مراحل

اقدام پژوهی به صورت کاربردی و عملی ارایه گردد. همچنین، یک شیوه‌ی عملی و آسان برای نوشتن گزارش نهایی اقدام پژوهی ارایه شده است. این کتاب برای استفاده‌ی کلیه‌ی اقدام پژوهان، اعم از مدرّسان اقدام پژوهی، معلمان پژوهنده، دانش‌آموزان پژوهنده و همه‌ی افراد علاقه‌مند به پژوهش در عمل تألیف شده است.

امید است این اثر برای تمام کسانی که علاقه‌مند به پژوهش در عمل بوده و در این حوزه به‌عنوان مدرّس یا پژوهنده فعالیت می‌کنند، مؤثر و مفید واقع شود و در انجام اقدام پژوهی، به ویژه به معلمان پژوهنده و همچنین دانش‌آموزان و همه‌ی اقدام‌کنندگان به پژوهش در عمل کمکی ارزنده ارایه کند.

بر خود لازم می‌دانم از جناب آقای علی خشنود مقدّم و جناب آقای بهرام رمضانخانی که در تهیه‌ی نمونه‌های برتر اقدام پژوهی به اینجانب کمک ارزنده‌ای کردند و همچنین از همه‌ی کسانی که در چاپ و نشر این اثر همکاری داشته‌اند تشکر نمایم. جا دارد از صبوری و تحمّل همسر عزیز و دو دختر مهربانم قدردانی نمایم که اگر همکاری آنان نبود تألیف این اثر برای نویسنده میسر نمی‌شد. همچنین از تلاش‌های ناشر محترم و همکاران زحمتکش ایشان که زحمات زیادی برای آماده‌سازی و انتشار این اثر متحمّل شده‌اند، تقدیر و تشکر می‌نمایم.

در پایان از خوانندگان، اساتید و همکاران عزیز دعوت می‌شود با ارایه‌ی نظرها و پیشنهادها و انتقادهای سازنده‌ی خود، مؤلف را در بهبود چاپ‌های بعدی کتاب یاری نمایند.

قدرت عابدی

(مدرّس دانشگاه فرهنگیان و پیام نور)

تابستان ۱۳۹۲

Email: Ghoodratatabedi@gmail.com

مقدمه

پیشرفت‌های چشمگیر بشر در تمام زمینه‌های علمی در قرن حاضر، حاصل پژوهش‌های صاحب‌نظرانی است که با استفاده از اصول و قوانین علمی، پژوهش‌های گوناگونی را انجام داده‌اند. تحقیق، حرکتی به سوی یافتن مجهولات و درک و رفع مسایل و مشکلات موجود است. توسعه و پیشرفت هر جامعه‌ای در گرو استفاده از پژوهش و بررسی‌های مستند و دقیق است و پژوهش، مستلزم به‌کارگیری روش‌ها و شیوه‌های منظم، منطقی و دقیق است.

روش‌های تحقیق در علوم رفتاری انواع مختلفی دارد که هر یک از آنها مزایا و برجستگی‌های خاص خود را دارند؛ اما همه‌ی این روش‌ها برای انجام پژوهش در محدوده‌های مدرسه و کلاس درس مناسب نیستند و معلم پژوهنده نمی‌تواند از پژوهش‌های دانشگاهی و آکادمیک در درک و حل مسایلی که در مدرسه و کلاس درس با آن مواجه می‌شود کمک چندانی بگیرد.

به طور کلی، انواع روش‌های تحقیق در علوم رفتاری و تربیتی را براساس دو ملاک می‌توان تقسیم‌بندی کرد:

الف) پژوهش‌های علمی براساس هدف

۱- پژوهش بنیادی^۱

هدف اساسی این نوع تحقیقات آزمون نظریه‌ها، تبیین روابط بین پدیده‌ها و افزودن به مجموعه‌ی دانش موجود در یک زمینه‌ی خاص است. پژوهش‌های بنیادی، نظریه‌ها را بررسی کرده، آن‌ها را تأیید، تعدیل یا رد می‌کنند. پژوهش بنیادی، با تبیین روابط میان پدیده‌ها به کشف قوانین و اصول علمی می‌پردازد. این نوع پژوهش‌ها نتیجه‌گرا بوده و با نیازهای تصمیم‌گیری مرتبط نیستند.

۲- پژوهش کاربردی^۱

هدف پژوهش‌های کاربردی توسعه‌ی دانش کاربردی در یک زمینه‌ی خاص است. به عبارت دیگر، پژوهش‌های کاربردی به سمت کاربرد عملی دانش هدایت می‌شوند. نتایج این نوع پژوهش‌ها در آموزش و پرورش، طراحی برنامه‌های درسی و کمک به تصمیم‌گیری‌های مربوط به نظام آموزشی است.

۳- اقدام‌پژوهی یا پژوهش در عمل^۲

هدف از این نوع پژوهش‌ها مشخص کردن موقعیت‌های نامعین ملموس و محسوس مربوط به اقدام‌ها و عملیات آموزشی، و تغییر وضعیت نامطلوب یا نامعین موجود به وضعیت مطلوب یا معین است. این نوع پژوهش‌ها توسط خود افراد درگیر در یک مسئله برای حل یا کاهش مشکل موجود یا بهبود آن انجام می‌گیرد. برای مثال، هر یک از افرادی که در نظام آموزشی مشغول فعالیت‌های آموزشی هستند؛ به ویژه معلمان که با فرایند یاددهی-یادگیری درگیر هستند می‌توانند برای شناسایی مسائل و مشکلات در محدوده‌های مدرسه و کلاس درس، رفع یا کاهش مشکل، یا بهبود وضعیت نامطلوب به اقدام‌پژوهی بپردازند. عمل^۳ محور اصلی در این نوع پژوهش است^۴.

ب) پژوهش‌های علمی براساس شیوه‌ی جمع‌آوری داده‌ها

۴- پژوهش تاریخی^۵

محرک اساسی و اصلی پژوهش تاریخی، تمایلات و آرزوهای مورخ در دستیابی به حقایق گذشته است. پژوهش‌گر تاریخی تلاش می‌کند با تفسیر یافته‌های تاریخی خود، گذشته را با حال و آینده پیوند دهد. هدف مقدماتی

۱ - Applied research

۲ - action research

۳ - action

۴ - البته در برخی از کتاب‌ها، اقدام‌پژوهی را جزو پژوهش‌های توصیفی در نظر گرفته و آن را در رده‌ی پژوهش‌ها برحسب نحوه‌ی گردآوری داده‌ها قرار داده‌اند (برای مثال، سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۷۶).

۵ - Historical research

اجرای پژوهش تاریخی این است که با استفاده از منابع تاریخی معتبر، دیدگاه روشنی از زمان حال به دست دهد. پژوهش تاریخی، ما را با فرهنگ و نقش آموزش و پرورش آشنا می‌کند و به‌عنوان عامل کنترل در تعیین خط‌مشی‌های آموزشی به کار برده می‌شود.

۵- تحقیق توصیفی

هدف این نوع پژوهش‌ها، توصیف شرایط یا پدیده‌های مورد بررسی است. اجرای این نوع پژوهش، معمولاً برای شناخت بیشتر شرایط موجود انجام می‌گیرد. هدف پژوهش‌های توصیفی در تعلیم و تربیت، توصیف شرایط یا پدیده‌های مربوط به نظام آموزشی است. پژوهش‌های توصیفی به پنج دسته تقسیم می‌شوند: ۱) تحقیق زمینه‌ای یا پیمایشی^۱، ۲) تحقیق همبستگی^۲، ۳) تحقیق علّی-مقایسه‌ای^۳ یا پس‌روبادی^۴، ۴) مطالعه‌ی موردی^۵، و ۵) اقدام‌پژوهی.

۶- تحقیق آزمایشی

تحقیق آزمایشی، دقیق‌ترین و درعین‌حال پیچیده‌ترین شکل پژوهش علمی است و کنترل، یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های این روش است. هدف این نوع پژوهش، استنتاج روابط علّت و معلولی بین پدیده‌های مورد کنترل است. از منظر عملیاتی، آزمایش عبارت است از مطالعه‌ی تأثیر متغیر مستقل بر وابسته. به‌منظور مطالعه‌ی تأثیر متغیر مستقل بر متغیر وابسته، گروه‌های آزمایشی و گواه

۱ - Survey research

۲ - Correlation research

۳ - Causal comparative

۴ - Ex-post facto research

۵ - Case study

انتخاب شده و تحت نظر قرار می‌گیرند و از طریق آن‌ها تفاوت‌های میان آزمودنی‌ها کنترل می‌شود. ویژگی‌های تحقیق آزمایشی عبارتند از: ۱) متغیرهای مستقل دستکاری می‌شود، ۲) سایر متغیرها غیر از متغیر وابسته ثابت نگه داشته شده و کنترل می‌شوند، و ۳) تأثیر متغیر مستقل بر متغیر وابسته مورد مشاهده قرار می‌گیرد. مراحل روش آزمایشی عبارتند از:

- ۱- انتخاب مسئله؛
- ۲- مطالعه‌ی منابع مربوط به موضوع مورد آزمایش؛
- ۳- صورت‌بندی فرضیه؛
- ۴- تعریف عملیاتی؛
- ۵- تعریف و تعیین جامعه؛
- ۶- انتخاب نمونه؛
- ۷- تهیه و تنظیم طرح آزمایشی؛
- ۸- اجرای آزمایش؛
- ۹- اندازه‌گیری متغیرها؛
- ۱۰- تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده؛
- ۱۱- استخراج نتایج؛
- ۱۲- گزارش نتایج.

در تحقیق آزمایشی، به منظور برقراری رابطه‌ی علت و معلولی میان دو یا چند متغیر، از طرح‌های آزمایشی استفاده می‌شود. اقدام پژوهی، بیشترین شباهت را با این روش پژوهش دارد؛ هرچند که بین این دو روش تفاوت‌های اساسی وجود دارد.

به هر حال، اقدام پژوهی در مقایسه با سایر روش های علمی از انعطاف پذیری بیشتری برخوردار است؛ زیرا در این روش، مسئله ی معینی کانون توجه قرار می گیرد که هدف آن تأکید بیشتر بر آگاهی دقیق درباره ی یک موقعیت معین، با هدف خاص است. اقدام پژوهی نوعی از تحقیق است که توسط خود افراد درگیر در یک مسئله و برای حل یا کاهش آن انجام می گیرد و در این روش، افراد عمل خود را در حین کار و فعالیت مورد پژوهش قرار می دهند و پژوهش گر خودش عملاً درگیر موضوع پژوهش بوده و به بررسی موضوع هایی می پردازد که در محیط کار و در خصوص شغل خود با آن درگیر است. در این تحقیق، هدف عمده ی پژوهش گر تغییر وضعیت موجود است، به گونه ای که پژوهش و عمل به یافته های آن جدا از هم نیستند و اقدام پژوه (معلم پژوهنده) پژوهش را فارغ از نقش معلمی خود انجام نمی دهد. اقدام پژوه (معلم پژوهنده) از طریق اقدام پژوهشی، نقش معلمی خود را گسترش می دهد تا بتواند یک نگاه انتقادی به هنر و دستور خود بیفکند و نقش خود را بهبود بخشیده و غنی تر سازد. کتاب حاضر، برای مدرّسان اقدام پژوهی، معلمان و دانش آموزان پژوهنده و کلیه ی پژوهندگان در عمل، قابل استفاده است. امید است این اثر برای انجام اقدام پژوهی آسان و کاربردی توسط پژوهندگان در عمل، به ویژه معلمان پژوهش دوست و پژوهش گر، راهنمای عملی مناسبی باشد.

این کتاب، شامل چهار بخش است که عبارتند از:

- ۱- مبانی نظری
- ۲- مبانی عملی
- ۳- شیوه ی نگارش آسان گزارش اقدام پژوهی
- ۴- نمونه های برتر اقدام پژوهی

در بخش مربوط به مبانی نظری (بخش ۱)، به ماهیت اقدام پژوهی، تاریخچه اقدام پژوهی، اهمیت و ضرورت اقدام پژوهی، و وجوه اشتراک و افتراق اقدام پژوهی با پژوهش های علمی دانشگاهی پرداخته شده است. در بخش مربوط به مبانی عملی (بخش ۲)، مراحل و چرخه اقدام پژوهی معرفی شده و به دقت و تفصیل مورد بحث قرار گرفته است. در بخش مربوط به شیوه نگارش آسان گزارش اقدام پژوهی (بخش ۳)، مراحل و نحوه نوشتن صحیح، منطقی و سراسر است گزارش اقدام پژوهی توضیح داده شده و یک الگوی عملی برای نگارش درست و آسان گزارش اقدام پژوهی ارائه شده است تا اقدام پژوهان در نوشتن گزارش تحقیق خود از این الگو استفاده کنند. و در بخش مربوط به نمونه های برتر اقدام پژوهی (بخش ۴)، تعدادی از اقدام پژوهی هایی که رتبه های برتر کسب کرده اند، با ذکر عنوان، محل انجام اقدام پژوهی، سال ارائه گزارش و همچنین سطح کسب رتبه (کشوری، استانی یا منطقه ای) ارائه شده اند. بدیهی است که در هر یک از نمونه های ارائه شده نشانه هایی از برخی نقاط قوت و ضعف دیده می شود. بنابراین، مؤلفان در پایان هر یک از نمونه های اقدام پژوهی به نقد و بررسی آنها پرداخته اند تا خوانندگان محترم علاوه بر این که با نمونه های برتر اقدام پژوهی آشنا می شوند، نقاط قوت و ضعف آنها را نیز بشناسند. مرور و خواندن نمونه های برتر اقدام پژوهی و توجه به نقد و بررسی های ارائه شده درباره ی آنها باعث درک بهتر شیوه ی کار توسط اقدام پژوهان شده و به آنان کمک می کند تا در انجام پژوهش در عمل خودشان، مراحل اقدام پژوهی را به طور صحیح و منطقی اجرا کرده و همچنین به نگارش صحیح و آسان گزارش اقدام پژوهی خود قادر باشند.